לרבנן ח' חסרים עבוד ת"ש דתניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בארבעה עשר שחטו פסחיהן בחמשה עשר יצאו ואותו היום ע"ש היה ומדריש ירחא דניסן ערב שבת ריש ירחא דאייר חד בשבא וסיון בתרי בשבא קשיא לר' יוסי? אמר לך ר' יוסי הא מני רבנן היא ת"ש רבי יוסי אומר בשני עלה משה וירד, בשלישי עלה וירד, בד' ירד ושוב לא עלה, ומאחר שלא עלה מהיכן ירד אלא ברביעי עלה וירד, °בחמישי בנה מזבח והקריב עליו קרבן, בששי לא היה לו פנאי מאי לאו משום תורה? לא משום טורח שבת. דרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא "בריך רחמנא דיהב אוריאן תליתאי לעם תליתאי על ידי תליתאי, ביום תליתאי, בירחא תליתאי" כמאן? כרבנן: °ויתיצבו בתחתית ההר" *א"ר אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא אמר רבא (א) אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורוש דכתיב °קימו וקבלו היהודים" *קיימו מה שקיבלו כבר *אמר חזקיה מאי דכתיב °משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה" אם יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה? אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה, ולמה יראה כדריש לקיש דאמר *ריש לקיש מאי דכתיב °ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" ה' יתירה למה לי? מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו: דרש ר' סימאי °בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד "נעשה" ואחד כנגד "נשמע" וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום שנאמר °ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" א"ר חמא בר' חנינא בחורב טענו בחורב פרקו: בחורב טענו כדאמרן בחורב פרקו דכתיב "ויתנצלו בני ישראל וגו'" א"ר יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה "ומשה יקח את האהל", אמר ר"ל עתיד הקב"ה להחזירן לנו שנאמר °ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם" שמחה שמעולם על ראשם, אמר רבי אלעזר *בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב °ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו" ברישא "עושי" והדר "לשמוע", א"ר חמא *ברבי חנינא מ"ד °כתפוח בעצי היער וגו'" למה נמשלו ישראל לתפוח? לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע, ההוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא ויתבה אצבעתא דידיה תותי כרעא וקא מייץ בהו וקא מבען אצבעתיה דמא *א"ל עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפחזותייכו קיימיתו - ברישא איבעי' לכו למשמע: אי מציתו קבליתו ואי לא, לא קבליתו. א"ל: אנן

דסגינן

*) יש נוסחאות בר חנינא

שמות יט | אסתר ט | תהלים עו | בראשית א | שמות לג | ישעיה לה | תהלים קג | שיר השירים ב | [כתובות קיב.]

כהנים לוים וישראלים משה שלישי לבטן לפרישה

רש"י

לרבנן ח' חסרים עבוד. ולא היו בין פסח דאשתקד לפסח דהאידנא אלא ב' ימים ונמצא דאשתקד בע"ש: בשני עלה משה. ושמע ואתם תהיו לי וירד והגיד: בג' עלה. ושמע הגבלה וירד. להפרישם: ושוב לא עלה. עד קבלת הדברות שעלו כולם: ומאחר שלא עלה מהיכן ירד. דאמר' תורה אור בד' ירד ולא אמרת עלה וירד אלא אימא בד' עלה וירד ושוב לא עלה: ובחמישי בנה מזבח. כדכתיב ויבן מזבח תחת ההר: מאי לאו משום תורה. לא היה לו פנאי לעלות שקבלו כולן יחד את הדברות: עליה דרב חסדא. לפני רב חסדא לפי שרב חסדא יושב והדרשן עומד קאמר עליה דדומה כמו שהעומד למעלה מן היושב: אוריין תליתאי. תורה נביאים וכתובים: לעם תליתאי. כהנים לוים וישראלים: על ידי תליתאי. משה תליתאי לבטן מרים אהרן ומשה: ביום תליתאי. לפרישה: בתחתית ההר. תחת ההר ממש: גיגית. קובא שמטילין בה שכר: מודעא רבה. שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס: בימי אחשורוש. מאהבת הנס שנעשה להם: דין. תורה: בתחלה. קודם שאמרו ישראל נעשה ונשמע: יראה. שמא לא יקבלוה ויחזור העולם לתהו ובהו כדר"ל: ולבסוף. כשקבלוה: יום הששי. מאי שנא דכתיב ה' ביום גמר מעשה בראשית: מלמד שהתנה כו'. "הששי" משמע הששי המיוחד במקום אחר כדאמרי' בעלמא (חולין דף נח.) הירך המיומנת אף כאן "ויהי ערב ויהי בקר" של גמר בראשית תלוי ביום הששי והוא ו' בסיון שניתנה בו תורה מריבוי דה' דריש ביה נמי הא: שני כתרים. מזיו שכינה: מאה ועשרים. [כל א' וא' נטל כתר]: טענו. הכתרים והכי משמע את עדים [אשר היו להם] מהר חורב: בחורב פרקו. דמשמע נמי "ויתנצלו את עדים מהר חורב": ומשה יקח. אותו עדי לשון אחר את האהל לשון בהלו נרו (איוב כט) והוא היה קירון עור פניו: עושי דברו לשמוע. מוכנין לעשות קודם שישמעו ולא כדרך שאר עבדים ששומעים תחילה את הדבר לידע אם יכולין לקבלן עליהם אם לאו: פריו קודם לעליו. כך דרכו וחנוט מאחר אילנות חנטת פירותיו קודם לעליו: אצבעתא דידיה. אצבעות ידיו: וקא מייץ בהו. היה ממעכן ברגליו ואינו מבין מתוך טירדא: עמא פזיזא. נמהר: דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. קודם ששמעתם אותה היאך היא קשה ואם תוכלו לעמוד בה קבלתם עליכם לקיימה:

דסגינן

תוספות

כפה עליהן הר כגיגית. ואע"פ שכבר הקדימו נעשה לנשמע שמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה *שיצאתה נשמתן והא דאמר בפ"ק דמס' ע"ז (דף ב:) כלום כפית עלינו הר כגיגית דמשמע דאם היה כפה עליהן לא היה להן תשובה והכא אמר דמודעא רבה לאורייתא היינו על מה שלא קבלוה אבל מה שלא קיימוה איכא תשובה:

מודעא רבה לאורייתא. והא דאמר בנדרים (דף כה.) שכרת משה ברית עם ישראל על התורה והמצות והשביעם על כך ובפ' אלו נאמרין (סוטה לז:)(ב) שקבלו את כל התורה בהר גרזים ובהר עיבל אור"ת דע"פ הדיבור היה והרי כבעל כרחם אבל בימי אחשורוש קבלו מדעתם מאהבת הנס ומה שכרת עמהן ברית יהושע לעבוד את ה' התם לא קבלו אלא שלא לעבוד ע"ז כדכתיב (יהושע כד) חלילה לנו מעזוב את ה' וכן משמע כוליה ענינא:

אמר רבא הדר קבלוה בימי אחשורוש. תימה לר"י דבמגילה (דף ז.) גבי אסתר ברוח הקודש נאמרה אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם ה"א להו דידי עדיפא מדידהו קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה ואמר רבא כולהו אית להו פירכא לבר משמואל דלית ליה פירכא והשתא דשמואל נמי אית ליה פירכא דרבא גופיה מוקי האי קרא לדרשה אחריתי ובפ"ק דחגיגה (דף י.) גבי היתר נדרים פורחין באויר קאמר כולהו אית להו פירכא וחשיב פירכא הא דצריך קרא לדרשה אחריתי ואי גרסינן התם רבה אתא שפיר אי נמי ה"ק במגילה כולהו אית להו פירכא שאחר תנאים מוקשים בסברתם כדאמר התם אבל שמואל אינו מוקשה כל כך אלא דאיצטריך קרא לדרשה אחריתי*:

שני כתרים. של הוד היו לפיכך כשנטל משה קרן עור פניו:

ירדו ק"כ ריבוא. מדכתיב ויתנצלו דריש תרי זימני ויש ספרים שכתוב בהן בהדיא וינצלו לא נאמר אלא ויתנצלו *ואע"ג דגדולה מדה טובה ממדת פורענות הכא נמי גדולה היא שמלאך טוב היה קושר שני כתרים ומלאך חבלה לא היה בו כח כי אם להסיר אחד:

פריו קודם לעליו. הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות ומפרש דתפוח היינו אתרוג וריח אפך כתפוחים מתרגמינן *כריחא דאתרוגא ואתרוג פריו קודם לעליו שדר באילן משנה לשנה ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עלין אחרים הוי פריו קודם לאותם עלים אך תימה שמביא קרא כתפוח בעצי היער דבהאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח אלא הקב"ה כדכתיב כן דודי בין הבנים וקרא דריח אפך כתפוחים (שיר ז) הוה ליה לאתויי טפי:

ולא

רבינו חננאל

אחד מלא ואחד חסר דהוו ו' שלמין ושתא חסרין והוו יומי דשתא שנ"ד דנאכלין ש"נ מנהון בשבועי. ומשתיירין ד' אבל כדהוו בה ז' חסרין הוו להו יומי שנ"ג וכד אזלין שביעי משתיירי מינה ג' והלכך כד הוי ראש ניסן דשנייה יום אחד בשבת והות בראשונה ז' חסרין הוי ניסן בראשונה בחמשה וסיון בחד בשבא כר' יוסי ואי הוי בשנה ראשונה שמנה חסרין והוו יומא שנ"ב משתיירי מינה תרין וכד הוי ראש ניסן שנייה בחד בשבא הוי ראש ניסן שנה ראשונה במעלי שבתא וראש סיון תרין בשבא כרבנן. ותנן אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה וכד החיין ד' מעוברין הוו ח' מחוסרין ואפי' למאן דפריש ולא נראה לחכמים לחסר יותר על שמונה: ת"ש רבי יוסי אומר בשני עלה וירד. פי' שני לחנייתן במדבר סיני ובשלישי עלה וירד וברביעי כי תרצתא עלה וירד ובחמישי בנה מזבח והקריב עליו קרבן בששי לא היה לו פנאי ודאי לאו דהוא יום שבת ונתנה בו תורה. וסייעתא לרבנן ודחי ר' יוסי לא אלא הוא דע"ש ומשום טרחא דשבת לא היה לו פנאי: דרש ההוא גלילאה עלי' דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי ע"י תליתאי לעם תליתאי ביום תליתאי בירח תליתאי ואית רבנן דמרוחין וגרסין כמאן כרבנן וסייעתא דרבנן מן ביום תליתאי יום ג' לפרישה. דאלמא בחמשה עביד להו פרישא כמאן כרבנן ותרין בשבא הוה ר"ח סיון ובששה בו נתנה תורה ומפרשא פלוגתא נמי בגמ' דשבעת ימים. צליתא בלשון ישמעאל א' שקיקה. פתילת הוורד שעושין מצמר נפן צבוע כעין וורד וקורין אותו וורד וכן אמרו (כתובות עד) לענין יצאת וראשה פרועה וטווה בשוק בטווה וורד כנגד פניה. ובלשון פרס נקרא טלנא נודע בבבל:

◆

רב נסים גאון

דרש ההוא גלילאה עלי' דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי. פי' תורה נביאי' וכתובי'. ביום תליתאי. פי' ביום שלישי לפרישה כרבנן דאמר בחמישי עבד ליה פרישה. ע"י תליתאי ע"י משה שהוא שלישי אהרן ומרים ומשה. לעם תליתאי כהנים לוים וישראל. בירח תליתאי בחודש השלישי ניסן אייר סיון ובסיון ניתנה התורה והוסיפה התגדה בדבר זה אותותיה משולשים כלומר שהתורה נקרית אמת שנאמר (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור וספר אמת ג' אותיות וישראל בני אבות ג' אברהם יצחק ויעקב משבט שלישי ראובן שמעון לוי ומן לוי נולד משה שעל ידו ניתנה תורה לוי יש בו ג' אותיות משה ג' אותיות ונצפן ג' ירחים כדכתיב (שמות ב) ותצפנהו ג' ירחים ובזה אמרו אמר ר' לוי הא למדתה שכל מעשה אותו היום היה משולש וכגון זה עוד יש במדרש ילמדנו (תנחומא פרשה יתרו) הלא כתבתי לך שלישים אמר ר' יהושע בן נחמיה הן תורה שאותיותיה משלשות אלף בית גימל והכל היה משולש תורה משלשת תורה נביאים וכתובים משנה משלשת תלמוד הלכות ואגדות תפלה משלשת ערב ובוקר וצהרים קדושה משולשת קדוש קדוש קדוש ישראל משולשים כהנים לוים וישראלים ומשה אותיותיו משולשים משבט

מסורת הש"ס

ע"ז ב: ע"ש

שבועות לט.

ע"ז ג.

[ע"ז שם. ע"ש ודף ה. ע"ש]

* סוגי"ם זמן דולע כר' נהקן על הקריאה בתורה לשון דברי תיקון

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא אעפ"כ: (ב) תוס' ד"ה מודעא וכו' ובפרק אלו נאמרין אמרו שקבלו:

נוסח כ"י

מעמד הר סיני וקבלת התורה

נוסח

ב' בתרים שקבלו ישראל במתן תורה

נוסח

נעשה ונשמע

גליון הש"ס גמ' בחמישי בנה מזבח. עיין חגיגה דף ו ע"א תוס' ד"ה ישנה לפני הדיבור: שם בשעה שהקדימו ט'. ע' תשב"ץ ח"ג סימן ש"ד: תוס' ד"ה ירדו וכו'. ואף על גב דגדולה מדה טובה יומא דף עו ע"א: שם ד"ה פריו כריחא דאתרוגא. עיין תענית דף כט ע"ב תוס' ד"ה של תפוחים: